

BEVEZETÉS

Quintus Ligarius i. e. 50-ben Considius Longus propraetor mellett legatusi tisztséget töltött be Afrika provinciában.¹ Miután Considius az 50-es esztendő végén Rómába ment, hogy ott a consulatusra pályázzék, Ligariusra maradt a tartomány igazgatása, aki ezt — Cicero állítása szerint — nem szívesen vállalta.² A polgárháború kitérése után a Caesartól elszenvedett auximumi vereség után megérkezett Uticába P. Attius Varus, Afrika egykori helytartója,³ aki ön-hatalmúlag átvette a provincia irányítását, és elrendelte két legio felállítását.⁴ Ligarius kénytelen volt magát Varus főhatalmának alárendelni, mivel azonban Varus eljárása minden törvényes alapot nélkülözött, mind Cicero, mind Caesar kétségbe vonta annak érvényességét.⁵

49-ben fiával együtt megjelent Uticánál Afrikának a senatus által sorsolás útján kijelölt helytartója, Q. Aelius Tubero,⁶ akinek az afrikai parton igazgatást gyakorló Ligarius megtiltotta egyrészt, hogy partra szálljon, s átvegye a senatus által nekik juttatott provinciát, másrészt még azt is, hogy vizet vegyen fel, s hogy Tubero beteg fia belépjen a tartományba.⁷ — Cicero ezen tettet a védelem során Varusra hárította.⁸ Ezen események kapcsán Caesar sem említi Ligarius nevét, csupán Varusét.⁹

46-ban Ligarius a thapsusi csata után Hadrumetumban fogságba esett, ám Caesar megkegyelmezett neki, miként Considius fiának is.¹⁰ A hadrumetumi fogság tényéből arra lehet következtetni, hogy Ligarius az afrikai háború egész ideje alatt ott tartózkodott, s a hadi cselekményekben nem vállalt szerepet; ugyanakkor nem is lehetett igazán jelentős személyiség, hiszen a *Bellum Africum* szerzője nem tesz róla név szerint említést. A caesari kegyelem egyáltalában nem volt ritkaság, ugyanis a dictator amnesztiát adott mindazoknak, akik az afrikai háborúban harc nélkül megadták magukat; a vezérek kö-

---

¹ Lig. 2.

² Lig. 2.

³ Lig 3., Caes. civ. 1. 31. 2.

⁴ Caes. civ. 1. 31. 2.

⁵ Lig. 3., Caes. civ. 1. 31. 2.

⁶ Lig 27.

⁷ Pomp. D. 1. 2. 2. 46.

⁸ Lig. 22.

⁹ Caes. civ. 1. 31. 3.

¹⁰ Bell. Afr. 89.

zül is csak néhányat, így pl. a harc közben fogságba ejtett Afraniust és Faustus Sullát ölték meg — hogy ez Caesar közvetlen parancsára,¹¹ vagy tudta nélkül történt-e, vitatott. Ennek pontosan megfelel Cicero kijelentése, aki oly győzelemről beszél, „amely során csak fegyverben állók estek el”.¹²

A megadott kegyelem azonban nem adott engedélyt az Itáliába történő visszatérésre. Ligarius már 46 nyarán Ciceróhoz fordult, hogy járjon közben Caesarnál az érdekében; Cicerónak ugyanakkor jó ideig nem volt közvetlen kapcsolata a diktátorral, csak annak környezetével — így pl. Pansával, Hirtiuszal, Postumusszal¹³ stb. Barátjának,¹⁴ Ligariusnak az ügyében annak fivérével közösen tett erőfeszítéseket arra, hogy közvetítők révén Caesar közelébe jutván azt elébe tárhassa.¹⁵ E feladat már azért sem mutatkozott könnyűnek, mert Caesar meglehetősen ellenszenvvel viseltetett azok iránt, akik az afrikai háborúban részt vettek, visszatérésüket késleltetvén bizonytalanságban kívánta őket tartani.¹⁶ Cicero azzal biztatta Ligariust, hogy gondjai hamarosan megoldódnak, hiszen Caesar haragja napról-napra enyhül.¹⁷ Következő levélből¹⁸ még határozottabban kicsendül a hamarosan bekövetkező visszatérés lehetőségébe vetett remény, Cicero ugyanis Caesarnál személyes kihallgatást nyert, amelyen Ligarius fivérével együtt meg is jelent, akik a diktátor lábai elé vetették magukat, ő pedig beszédet mondott; ezekre Caesar nagylelkűen felelt, ami Cicero szemében az amnesztia megadását kétségtelenné tette.¹⁹

Ligarius ügye tehát a lehető legjobb úton haladt a mindenki számára kielégítő megoldás felé, amikor Lucius Tuberónak, a hajdani helytartónak a fia, Q. Aelius Tubero vádat emelt Ligarius ellen, amit elsősorban azzal kívánt alátámasztani, hogy Ligarius nem engedte őket Afrikában, a senatus által számukra kijelölt provinciában partra szállni, miként ezt korábban Varus sem tette számukra lehetővé. A védelmet Pansa, Caesar egyik legközelebbi embere és Cicero látta el. A per alakulását illetően érdemes idézni Plutarchos beszámolóját: „Mondják, hogy mikor Q. Ligariust, Caesar egyik ellenségét perbe fogták, Cicero vállalkozott védelmére. Caesar így szólt barátaihoz: 'Mi értelme, hogy ennyi ideig hallgassuk Cicero beszédét? Régtóta tudja minden-

---

¹¹ Dio Cass. 43. 12. 3.

¹² Lig. 19.

¹³ Ad fam. 6. 12. 2.

¹⁴ Ad fam. 6. 13. 1., 6. 14. 1.

¹⁵ Ad fam. 6. 13. 2.

¹⁶ Ad fam. 6. 13. 3.

¹⁷ Ad fam. 6. 13. 4.

¹⁸ Ad fam. 6. 14.

¹⁹ Ad fam. 6. 14. 2.

ki, hogy Ligarius gazember és nekem ellenségem'. Mégis, amikor Cicero belekezdett beszédébe, nagy hatást váltott ki, majd folytatta, és szavaiból valóssággal áradt a lenyűgöző báj és erő, Caesar arcszíne egyszerre megváltozott és arcvonásai elárulták, hogy lelkében a legkülönbözőbb érzelmek kavarnak; majd amikor a beszéd végén a szónok a pharszaloszi ütközetet említette, Caesar úgy meghatódott, hogy egész testében reszketni kezdett, és kiejtette kezéből az iratokat. Az eredmény pedig az lett, hogy a védőbeszéd hatása alatt felmentette Ligariust."²⁰ Plutarchos tehát feltételezte, hogy az eljárás kimenetele már kezdettől fogva meghatározott, nevezetesen Ligarius bűnössége és elítéltetése Caesar számára eldöntött tény volt, s csak a cicerói ékes-szólás hatalma fordította meg az események folyását.

Tény ugyan, hogy Caesar megkegyelmezett Ligariusnak, és megengedte, hogy visszatérjen Itáliába, azonban a plutarchosi verzió kapcsán a következő kételemek merülnek fel: Ha Caesar — Cicero levelének tanúsága szerint — Ligarius iránt nem viseltetett ellenséges érzülettel, miért engedte meg, hogy az eljárásra sor kerüljön? Ennek két oka lehetett, nevezetesen vagy mégis büntetéssel kívánta sújtani Tuberót, vagy pedig a kegyelem által saját clementiájának akart hathatós propagandát biztosítani. Ligarius elítélésének szándéka felettébb valószínűtlen, hiszen Cicero nem hozott fel olyan új vádpontot, ami már a Caesar szándékairól hírt adó, november végén kelt levél (ad fam. 6. 14.) megírása idején ne lett volna ismeretes előtte. Ezen kívül Pansa Caesar bizalmasa lévén nem vállalta volna Ligarius védelmét, ha annak bűnössége kezdettől fogva elvégzett dolog lett volna. Valószínűbbnek tűnik tehát, hogy Caesar Ligarius felmentését határozta el magában, hogy újabb ékes bizonyítást adjon közmondásossá vált nagylelkűségének. Épp ennek a látszatát azonban mindenképpen el kellett kerülni, azaz miszerint Caesarnak egyéb célja sem volt az eljárással, mint hogy Ligariust felmentvén saját clementiáját ünnepeltesse; ezért öltötte hát magára a Ligarius elvetemültségéről már korábban meggyőződött, haragos bíró álarcát, akit csak Cicero ékesszólása lágyíthatott meg.

Caesar eljárását tekintve bizonyos párhuzamok mutatkoznak a Marcellus felmentésével végződő perben tanúsított magatartásával. Marcellusnak a száműzetésből való visszahívásában maga Caesar is érdekelt volt, egyrészt nagylelkűségét kívánta ismételten demonstrálni, másrészt a diktatúra legitímálását akarta elősegíteni azon ténnyel, hogy a köztársaságnak oly rendíthetetlen híve mint Marcellus is hazatért, és belenyugodott a politikai viszonyok megváltozásába, a neki nyújtott kegyelem elfogadásával pedig mintegy elismerte azt. Annak ellenére azonban, hogy Marcellus hazatérése előre elha-

---

²⁰ Plut. Cic. 39. 5-6. Muraközy Gy. ford.

tározott tény volt, a dictatori propaganda azt a benyomást kívánta kelteni, hogy Caesar csupán a senatus kérése előtt hajolt meg, és hívta vissza a száműzetésből a republikánus Marcellust. Caesar apósa, Piso látszólag véletlenül említette Marcellus nevét egy a senatusban tartott beszédében,²¹ mire Marcellus azonos nevű unokafivére Caesar lába elé vetette magát, hogy kegyelemért könyörögjön rokona számára, majd a senatorok is felemelkedtek helyükről, és arra kérték Caesart, hogy gyakoroljon irlgalmat. A dictator, miután hosszan felpanaszolta Marcellus hibáit, „teljesen váratlanul” kijelentette, hogy nem fog elzárkózni a senatus kívánsága elől. Erre a senatus zajos tetzésnyilvánítása és Cicero beszéde következett, amelyben Caesar emberi kiválóságait magasztalta.

Feltehetően hasonló rendezéssel van dolgunk Ligarius ügyében is. Ha Caesar külön eljárás nélkül engedte volna Ligariust hazatérni, fontos alkalmat mulasztott volna el, hogy kiengesztelést hirdető politikáját propagálja. Arra természetesen nem lehet választ adni, hogy Tubero Caesar utasítására lépett-e fel Ligarius ellen, vagy a dictator csupán kihasználta a kínálkozó alkalmat. A Marcellus és Ligarius iránt tanúsított clementia nem csak az Afrikában Caesar ellen harcolt, hanem a Hispaniában újabb háborúra készülődő pompeianusoknak is szólt.

Kíséreljük meg Ligarius vádbeszédének tartalmát rekonstruálni. Tuberónak el kellett volna érnie, hogy Caesar ne adjon kegyelmet Ligariusnak, noha a dictator a pharsalosi csata után mind őt, mind pedig apját kegyelemben részesítette.²² E visszás helyzetet Cicero meglehetősen ki is aknáztta a maga, illetve védenca hasznára.²³ Tubero tisztában lévén a szituáció ellentmondásosságával jól tudta, hogy a védelem elsősorban azt fogja szemére vetni, hogy azt kívánja megtagadni Ligariustól, ami neki magának osztályrészül jutott. Ezért igyekezett kimutatni, miszerint saját, illetve apja és Ligarius magatartása között jelentékeny különbség mutatkozik. Ezt a helyzetet olyanként említi Quintilianus, mint amikor a szónoknak olyasvalamit kell másokban megrónia, amit ő maga is elkövetett, miképpen Tubero Ligarus szemére vetette, hogy Afrikában volt.²⁴ Ezt csak abban az esetben lehet tisztességgel megtenni, ha valamely lényeges különbséget lehet találni a személy, az életkor, a körülmények, az ok, a hely vagy a szándék tekintetében.²⁵

---

²¹ Ad fam. 4. 4. 3.

²² Lig. 23., 29.

²³ Lig. 10.

²⁴ Quint. 11.1.78.

²⁵ Quint. 11.1.79.

Ilyen különbségként a következőket említi: ő és apja a pharsalosi csata után tüstént beszüntette a harcot Caesar ellen, Ligarius azt tovább folytatta Afrikában, s míg a háború első szakaszában Pompeius és Caesar között folyt a vetélkedés, addig a második szakaszban már az állam ellen irányult. Hiszen sem Caesar, sem Pompeius nem kívánta a *res publicá*t megdönteni, az Afrikában a Iuba numida király oldalán folytatott küzdelem azonban már hazafüggésnek minősül.²⁶ Nem elhanyagolandó az időtényező sem, Tubero 49-ben, Ligarius 46-ban adta meg magát. Más és más szándék vezette őket, midőn Afrikába mentek. Tubero állítása szerint gabonavásárlás céljából küldték Afrikába,²⁷ Ligarius viszont a hadicsелеkmények kapcsán tartózkodott ellenséges területen. Tubero arra törekszik, hogy Ligariusnak Caesarral szemben táplált gyűlöletét bizonyítsa, Cicero pedig azon fáradozik, hogy e vádat eredményesen cáfolja.²⁸ Nagy jelentőséget tulajdonít a szónok a körkülönbségnek: a háború idején Ligarius cselekvőképes felnőtt férfi volt, Tubero pedig atyai hatalom alatt álló, apjának akaratát követni köteles ifjú.²⁹ Afrikába igyekvő s ott Pompeius érdekeit képviselni szándékozó apját Tubero legitímistaként kívánta ábrázolni, akit származása és neveltetése kötelezett a *senatus* iránti engedelmességre.³⁰

Miként a fentiekből is kitűnik, Ciceronak nem volt könnyű dolga a védelem felépítése során. Szokása szerint megosztotta a szerepet védőtársával, és mint legkiválóbb szónok utolsónak emelkedett szólásra.³¹

Gyakorta nem a legsúlyosabb vádpontokkal foglalkozott, hiszen azok már az előtte szólók által meg lettek cáfolva, ugyanakkor e taktikával el tudta terelni a bírót, illetve a bírák figyelmét a főbb bizonyítékokról és érvekről. Feltehetően így történt ez a Ligarius-perben is. A vád visszaverése valószínűleg Pansa feladata volt, hiszen Cicero alig foglalkozott e kérdéssel. Pansa nem tagadta ugyan Ligarius részvételét az afrikai háborúban, viszont szerepének másodrendű és alárendelt voltát hangsúlyozta. Cicero az eljárásban beszédét alapvetően a ténylegesen másodlagos jelentőségű körülményeknek, Tubero tisztességtelen és következtelen magatartásának szentelte, hogy — noha ő maga amnesztiában részesült — meg akarta gátolni, hogy Ligariusnak Caesar részéről kegyelem jusson osztályul. Ligarius védelmének örve alatt tehát Tubero ellen indít elszánt támadást. Míg Tubero vádbeszédében a magukat a

---

²⁶ Quint. 11.1.80.

²⁷ Lig. 17.

²⁸ Lig. 5., 6., 8., 30.

²⁹ Quint. 11.1.80.

³⁰ Lig. 20.

³¹ Brut. 190, Or. 130

pharszaloszi csata után megadó és az Afrikában tovább harcoló pompeianusok magatartása közötti különbséget óhajtotta kiemelni, addig Cicero éppen ezen megkülönböztetés elmosásában volt érdekelt.

Ligariusnak Iuba királlyal való együttműködését — a vádlott pályafutásának leginkább támadható és legkevésbé védhető pontját — a szónoki teóriának megfelelően³² a beszéd középső részében említi,³³ azt próbálva Tubero ellenében a hallgatóságnak szuggerálni, hogy a vád minden pompeianusra egyképp vonatkozik. Beszédében Ligarius ügyét Pompeius többi hívénél előnyösebbnek állította be,³⁴ védence ugyanis nem önként, hanem a körülmények szerencsétlen összhatása révén sodródott bele a polgárháborúba, míg Tubero — miként ő maga, Cicero is — önként állott Pompeius táborába. Cicero tehát felvázolta Ligarius életpályáját, és annak minden egyes szakaszáról kimutatta, hogy egyik sem állott a Caesar-ellenesség jegyében. Varus megérkezéséig semmiféle bűn nem írható Ligarius terhére, az ezt követő időszakra vonatkozóan ugyan szemére lehetne vetni, hogy Afrikában maradt, ez azonban nem személyes döntésére, hanem a konkrét szituációra vezethető vissza. Ezek után Cicero nem Ligarius ügyéről beszél tovább, hanem saját magáról, szavait pedig közvetlenül Tuberohoz intézi.

Ő saját akaratából harcolt Caesar ellen, ám a diktátor amnesztiát adott neki, ezért tehát e kegyet a szükség által kényszerített Ligariustól sem szabad megtagadni. Cicero saját anticaesianus álláspontjának elismerése után Tubero ellen intéz támadást, és szemére lobbantja, hogy önként és lelkesen harcolt Caesar ellen Philippinél. Ezen érv nyilvánvalóan megrendítette mind Caesart,³⁵ mind a vádlót, Tuberót.³⁶ Mindezt tekintetbe véve mi volt Tubero célja az eljárással? Meg akarta akadályozni, hogy Ligarius visszatérjen hazájába a száműzetésből,³⁷ azt követeli tehát Caesartól, hogy Ligarius iránt ne tanúsítson kegyelmet, noha ezt vele magával, Tuberóval és apjával szemben megtette. Cicero ezzel eltereli a figyelmet Ligariusról, helyette a vádlók kegyetlenségére irányítja azt, amit Caesar kegyességével állít szembe.³⁸ Miután sikerült elmosni a Pharsalos után magukat megadó és az Afrikában tovább harcoló pompeianusok szándékai és magatartása közti különbséget, az egész Pompeius-pártot igyekszik a büntett elkövetésének vádja alól tisztázni. Ezt

---

³² De Orat. 2.331.

³³ Lig. 17-19.

³⁴ Lig. 10.

³⁵ Plut. Cíc. 39.6.

³⁶ Lig. 9.

³⁷ Lig. 13.

³⁸ Quint. 5.13.20.

azzal kívánja alátámasztani, hogy mindkét fél cselekedeteiben voltak jogos és helyeselhető momentumok, az ellentábor esetén pedig csupán tévedésről, meggondolatlanságról lehet beszélni, nem pedig hazaárulásról vagy gyűlölségről.³⁹

A Ligarius ellen emelt vádat a legyőzöttek közös ügyévé tévén⁴⁰ a vád élét tompította, és elterelte a figyelmet a vádlott személyéről, majd rátért a következő pontra, mely szerint védenca akadályozta még, hogy Tubero és apja Afrikában partra szálljanak.⁴¹

Itt is nagy elmeélel világitott rá a vád következetlenségeire és hiányosságaira. Tubero Ligarius szemére vetette, hogy Afrikában tevékenykedett, ugyanakkor bűnül róttá fel neki, hogy őt magát, Tuberót nem engedte be a tartományba. Ha tehát Ligarius afrikai jelenléte jogtalan volt, úgy Tuberónak a provincia irányításának átvételére irányuló igyekezete is büntetendő. Ha Tubero tettét azzal kívánja igazolni, hogy a senatus utasítására járt el, úgy ugyanezt Ligarius is megteheti, hiszen ő is a senatus parancsára cselekedett. Ezenkívül pedig nem Ligarius, hanem Varus gátolta meg az afrikai partraszállást. Egyébiránt kellően ismeretes, hogy Tubero és apja, miután magukhoz ragadták az irányítást, sem Caesarhoz nem csatlakoztak, sem pedig semleges területre nem vonultak, hanem Pompeius oldalán harcoltak tovább.⁴²

Cicero elismeri, hogy miként a vádló, ő maga is reménykedett Pompeius győzelmében, ám ha valaki a dolgok ilyenén alakulása után Tuberóhoz hasonló vádat emel, elárulja magáról, hogy nem a köz javát, csak magántermészetű bosszúját tartja szem előtt.

A peroratióban⁴³ szavait már kizárólag Caesarhoz intézi, s nem is mint bíróhoz, hanem mint jószágos atyához, arra kéri, hogy gyakoroljon a vádlottal szemben bűnbocsánatot. Számos közbenjárót vonultat fel,⁴⁴ és Caesar nagylelkűségére hivatkozik emlékezetébe idézvé, hogy miként Marcellusnak is megkegyelmezett a senatus kérésére, úgy most a nép könyörgésére legyen irtalmas Ligarius iránt.⁴⁵

Mindezek alapján az oratio szerkezetét a következőképpen vázolhatjuk: 1. Prooemiun (1), 2. Narratio — Ligarius pályafutásának bemutatása (2-5), 3. Cicero és a Tuberók Caesar-ellenes politikai nézetei (6-10), 4. a vádlók crude-

---

³⁹ Lig. 19., 20.

⁴⁰ Lig. 20.

⁴¹ Lig. 20., 21.

⁴² Lig. 25.

⁴³ Lig. 30.

⁴⁴ Lig. 31., 34., 35.

⁴⁵ Lig. 37.

litasa és Caesar clementiája (11–16), 5. Tubero „vádjának” cáfolata (17–19), 6. a Tubero Afrikából való kizárásáról szóló előadás cáfolata (20–29), 7. Peroratio — Caesarhoz intézett könyörgés (30–38).

Mennyiben tekinthető a Ligarius-ügyben folytatott eljárás valódi büntetőeljárásnak?

A Ligarius-ügy kapcsán további kérdésként merül föl a következő: tényleges bírósági eljárással, s így valódi törvényszéki beszéddel van-e dolgunk, valamint Caesar bíróként ítélte-e Ligarius, a „vádlott” felett, vagy nem? A communis opinio mindezen kérdésekre igennel felel; és valóban szólnak is bizonyos érvek e feltevések mellett.

Tuberót Cicero vádlónak, Ligariust pedig vádlottnak nevezi, s mindkét esetben a megfelelő terminus technicusat használja: „Habet igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum...”⁴⁶, azaz: Olyan előnyre tettél szert, Tubero, ami a vádló számára a legkívánatosabb: egy vádlottra, aki beismeri tettét... „Arguis fatentem. Non est satis: accusas eum, qui causam habet aut, ut ego dico, meliorem quam tu, aut, ut vis, parem.”⁴⁷ azaz: Olyan embert vádolsz ugyanis, aki bevallja tettét. S ez nem elég: azt vádolod, akinek az ügye — miként én állítom — jobban áll, mint a tiéd, vagy — ha így kívánod — ugyanúgy.

A vádat Bauman maiestas imminuta-/crimen maiestatis imminutae-ként határozza meg. Az ismertetett történeti szituációból leszűrhető tényállás a későbbiekben a Lex Iulia maiestatis alá tartozott volna, s minthogy Augustus ezen törvénye a korábbi törvényhozás elemeit ismétli meg, valószínűsíthető, hogy Ligarius tettét államellenes bűncselekménynek minősíthetjük (id. mű 142.). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az egész pro Ligarióban a „maiestas” kifejezés egyetlen egyszer sem fordul elő, sem pedig a vádpontok jogi természetét nem határozza meg Cicero. A szabályos büntetőper koncepciója ellen szól azon tény is, hogy az eljárás a „vádlott”, azaz Ligarius távollétében zajlott le. A római joggyakorlat ugyan nem zárta ki az elítélést in absentia, a vádlottat azonban a per megkezdése előtt a törvény előtti megjelenésre fel kellett szólítani. Ligarius nem kapott ilyen idézést, sőt, ügyének sarkalatos pontja, miszerint Caesar eltiltotta attól, hogy Itália területére lépjen. Ezen kívül a maiestas imminuta miatt folyó per a Sulla által létrehozott quaestio perpetua de maiestate elé tartozott volna, hiszen a sullai törvényszéki reformokat Caesar nem helyezte hatályon kívül, csupán az esküdtek körének

---

⁴⁶ Lig. 2.

⁴⁷ Lig. 10.

alapjául szolgáló listákat, ill. az esküdtek személyi körét változtatta meg,⁴⁸ amely intézkedés feltehetően a 46-os esztendő reformjainak képezte részét. Az eljárás azonban nem a *quaestio de maiestate* előtt folyt, amint az várható lett volna, hanem személyesen Caesar mint „törvénykező fórum” előtt, akinek a kezébe Ligarius sorsa letéetett.

E nehézségek áthidalására egy lehetséges megoldást kínált a Mommsen által adott értelmezés, amely szerint a magistratusok *imperiuma* magába foglalja a büntető eljárásokban való bírói ítékezés jogát is (id. mű 1899. 35.). A magistratusi jogszolgáltatási hatalmat ugyan korlátozta a *provocatio ad populum* jogintézménye, ez alól azonban kivételt képeznek a rendkívüli *imperiumok*, azaz az V. század *decemviratusa*, a második *triumviratus* és a *dictatura rei publicae constituendae* (ezen utóbbihoz sorolja mind Sulla, mind Caesar diktatúráját). Ezen nézetet alapjaiban ingatja meg Bleicken (id. mű 324.) és Kunkel (id. mű 1962. 21.) azon megállapítása, miszerint a *provocatio* a római polgárt a magistratus jogsértő *coercitiójától* (fenyítő hatalmától) védte, a *iurisdictio*s (jogszolgáltatói) tevékenységre azonban semmilyen befolyással nem bírt.

Caesar diktatúrája nem jelent a mommseni értelemben rendkívüli *imperiumot*, hiszen soha nem vette fel a *dictator rei publicae constituendae* (*legibus scribundis*) titulust.

E rendkívüli büntetőhatalom alkalmazására Mommsen is csak egy példát említ: Ligarius esetét. Állítását a *pro Ligario* következőképp idézett soraival támasztja alá: „*habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius necetur... at istud ne apud quidem dictatorem qui omnes quos oderat morte multabat quiquam egit isto modo: ipse iubebat occidi nullo postulante.*”⁴⁹ azaz: ezen vádnak nem az a célja, hogy Q. Ligariust elítéljék, hanem, hogy megöljék/kivégezzék... ám ezt még azon dictatornál, aki mindazokat, akiket gyűlölt, halállal büntetett, sem vihette így senki keresztül: ő maga adott parancsot az illető megölésére, anélkül, hogy ezt bárki is követelte volna. Ehhez Mommsen ezt az értelmezést fűzi: a szöveghely világosan bizonyítja, hogy dictatorként Caesar mint bíró ítélkezett Ligarius felett, és kompetenciája Sulláéval azonos volt (id. mű 1887– 1888. II. 735.). A szöveghelyből azonban épp a *punctum saliens* nem lesz világos, nevezetesen, hogy Caesar büntetőügyben magistratusként gyakorolt jogszolgáltatói tevékenységet; a cicerói utalás ugyanis a Sulla által végrehajtott *proscriptió*kra vonatkozik, nem pedig azt kívánja állítani, hogy Sulla ellenségeit törvényes vizsgálat és bűnösségük megállapítása után végeztette volna ki. Köztudott, hogy Sullát a *Lex Valeria* felhatalmazta arra,

---

⁴⁸ Phil. 2.3., Dio Cass. 43. 25. 1. sq.

⁴⁹ Lig. 11-12.

hogy római polgárokat önkényesen, törvényes ítélet nélkül kivégeztessen.⁵⁰ Ha tehát Caesar hatásköre, amely alapján Ligarius sorsa felől döntött, Sullával azonos volt, úgy arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a polgárháború vesztesei felett korlátlan hatalomra tett szert — ezt Cassius Dio közlése⁵¹ is alátámasztani látszik.

Idézzük azonban ismételten a pro Ligarióból a Mommsen által kulcsfontosságúnak ítélt mondatot, amellyel a Ligarius-ügy tényleges bírósági per voltát akarja igazolni: „Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed necetur.”! Tény, hogy minden vádemelésnek az a célja, hogy a vádlott elítéltesék, jelen esetben azonban az ellenfél nem ezt, hanem sokkal inkább Ligarius ítélet nélkül történő megölését, kivégzését követeli. Miként tehát Sulla, úgy Caesar is tetszése szerint járhat el ellenségeivel szemben, őt azonban nem a kegyetlenség, hanem a clementia jellemzi, s épp ennek gyakorlásában kívánja őt Tubero meggátolni.

A fentieket támasztja alá a beszéd formája is: a pro Ligario ún. deprecatio, amely nem a törvényszéki védelemnek, hanem a hatalmat gyakorlók önkényes döntései befolyásolásának az eszköze, miként az Auctor ad Herennium szerzője is megjegyzi: „Ergo in iudicium non venit (sc. deprecatio), at in senatum, ad imperatorem et in consilium talis causa potest venire.”⁵² Ha tehát Cicero beszéde számára olyan formát választott, amely a bírósági eljárásban nem alkalmazható,⁵³ úgy ez is valószínűsíti, hogy Ligarius ügyében a dictator nem bíraskodó magistratusként döntött. A szónok maga is kijelenti, hogy nem mint bíróhoz fordul Caesarhoz: „Causas, Caesar, egi multas equidem tecum, dum in foro tenuit ratio honorum tuorum, certe numquam hoc modo: 'ignoscite, iudices; erravit, lapsus est, non putavit; si umquam posthac'. ad parentem sic agi solet...”⁵⁴ azaz: Sok perben vettem részt még veled is, Caesar, amíg hivatalaid jellege a fórumon tartott, ám soha nem ily módon érveltem: „Bocsássatok meg, bírák; megtévedt, elbukott, nem szándékosan tette; ha a későbbiekben valaha...” így a szülőhöz szoktunk beszélni. „...sed ego ad parentem loquor: ,erravit, temere fecit, paenitet; ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoscatur, oro’”⁵⁵ azaz ...most az atyához szólok: „megtévedt, megfontolatlanul cselekedett, megbánta; irgalmadhoz menekülök, bűnéért kérek kegyelmet, s azért könyörgöm, hogy bocsánatot nyerjen.”

---

⁵⁰ Leg. 1. 42., Leg. agr. 3. 5.

⁵¹ Dio Cass. 42. 10. 1.

⁵² Auct. ad Her. 1. 14. 24.

⁵³ vö. inv. 2. 104. és köv.

⁵⁴ Lig. 30.

⁵⁵ Lig. 30.

Amint már jeleztük, nem zárható ki, hogy a per kimenetele, nevezetesen Ligarius felmentése már kezdettől foga eldöntött ténynek számított. Kérdéses, hogy vajon Cicero miért vállalja el e színjátékban a Caesar által neki szánt szerepet. Némelyek e ponton egyenesen Cicero jellemtelenségéről, illetve politikai vakságáról és önön szerepének túlértékeléséről beszélnek. Valószínűbbnek tűnik azon magyarázat, mely szerint Cicero ezen lépésével kívánta a dictatort már eddig is követett megbékélést hirdető politikájához még szorosabban odaláncolni.

Ehhez érdemesnek tűnik futó pillantást vetni a 46-ban Cicero és Caesar között fennálló viszonyra. Miután Caesar győzedelmesen hazatért Afrikából, Cicero egy dictaturától való félelmében „belső száműzetésbe” vonult, azaz felhagyott mindennemű közéleti tevékenységgel,⁵⁶ és csak irodalmi munkásságát kívánta folytatni.⁵⁷ Tisztában volt azzal, hogy magatartását a dictator személye és rendszere elleni tüntető ellenszenvvel magyarázhatták,⁵⁸ mégis tovább hallgatott, és csak Marcellusnak a száműzetésből való Caesar általi visszahívása után szólalt fel először a nyilvánosság előtt, amely aktusban mintegy a *res publica* feléledését vélte látni.⁵⁹ Ekkor Caesar nagylelkűségét (*Caesaris magnitudo animi*)⁶⁰ emlegette; s ez remélni engedte, hogy Caesar uralmával a köztársaság egy bizonyos formája is helyre fog állni.⁶¹

Ezen szellemben szólott már a Marcellus érdekében mondott beszédében is, és ábrázolta Caesart az általa már korábban vázolt vonásokkal felruházott⁶² államférfiként. Elismerően szólt Caesar haditetteiről,⁶³ amelyek azonban szerte nem biztosítanak tartós dicsőséget a hadvezér számára,⁶⁴ ezzel szemben a *libera res publica* rendezése annál inkább.⁶⁵ Caesar az ellenfeleinek adott kegyelem által legyőzte, azaz betetőzte saját győzelmét,⁶⁶ nemkülönben hangsúlyozta Cicero Caesar *clementiáját* és *sapientiáját*.⁶⁷ Ezeket maga Caesar is hangoztatja, a *clementia* gondolata vörös fonalként vonul végig művein, ame-

---

⁵⁶ Ad fam 9.6.6.

⁵⁷ Ad fam 7.33.2.

⁵⁸ Ad fam 4.4.4.

⁵⁹ Ad fam 4.4.3.

⁶⁰ Ad fam 4.4.4.

⁶¹ Ad fam 9, 17, 2-3; 13.68.2.

⁶² Cat. 3.15.9., rep. 1.22., 2.46.

⁶³ Marc. 5., 8., 11.

⁶⁴ Marc. 26.

⁶⁵ Marc. 23.

⁶⁶ Marc. 12.

⁶⁷ Marc. 18., Off. 1.25.88.

lyek által tartósabban kívánta a maga számára — ugyanakkor Róma számára is — bizonyos előnyöket jelentő uralmat biztosítani.

Az eljárás, amint már említettük, Ligarius felmentésével végződött, akit 44. március idusán Caesar gyilkosainak sorában láthatunk viszont.

A források rövidítése

Ad fam.	Cicero, Ad familiares
Auct. Ad Her.	Auctor ad Herennium
Bell. Afr.	De bello Africo
Brut.	Cicero, Brutus
Caes. civ.	Caesar, De bello civili
Cat.	Cicero, In L. Catilinam
D.	Digesta Iustiniani
De orat.	Cicero, De oratore
Dio Cass.	Dio Cassius, Historiae Romanae
Inv.	Cicero, De inventione
Leg.	Cicero, De legibus
Leg. agr.	Cicero, De lege agraria
Lig.	Cicero, Pro Q. Ligario
Marc.	Cicero, Pro M. Marcello
Off.	Cicero, De officiis
Or.	Cicero, Orator ad M. Brutum
Phil.	Cicero, Philippica in M. Antonium
Plut. Cic.	Plutarchos, Cicero
Pomp.	Pomponius
Rep.	Cicero, De republica
Quint.	Quintilianus, Institutio oratoria

Felhasznált irodalom

- ADAMIK T., Római irodalom az aranykorban, Budapest 1994.
- ADAMIK T., Római irodalom az archaikus korban, Budapest 1993.
- BAUMAN, R. A., *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*. Johannesburg 1967.
- BLEICKEN, J., Ursprung und Bedeutung der Provokation. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 76 (1959).
- BRINGMANN, K., Der Diktator Caesar als Richter? Zu Ciceros Reden „pro Ligario“ und „pro Deiotaro“, *Hermes* 114 /1986/ 72-88.
- FERENCZY E.–MARÓTI E.–HAHN I., *Az ókori Róma története*, Budapest 1992.
- GIEBEL, M., *Marcus Tullius Cicero*, Reinbek bei Hamburg 1977.
- GOTOFF, H. C., *Cicero's Caesarian Speeches: A Stylistic Commentary*, Chapel Hill-London 1993.
- KUMANIECKI K., Der Prozess des Ligarius, *Hermes* 95 (1967).
- KUNKEL, W., *Quaestio*. In *Kleine Schriften*, Weimar 1974.
- KUNKEL, W., *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*, München 1962.
- MARTIN, J., *Antike Rhetorik*. München 1974.
- MOMMSEN, TH., *Römisches Staatsrecht I-III.*, Berlin 1887-1888.
- MOMMSEN, TH., *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899.
- NEUMEISTER, CHR., *Grundsätze der forensischen Rhetorik, gezeigt an Gerichtsreden Ciceros*, München 1964.
- NÓTÁRI T., *Quaestio Ligariana*, *Belvedere Meridionale* 2000/XII. 1-2.
- TRENCSENYI-WALDAFFEL I., *Cicero*, Budapest 1959.
- UTTSCHENKO, S. L., *Cicero*, Berlin 1978.